

<https://doi.org/10.26565/2524-2547-2024-68-09>
УДК 332.2:332.36

Ірина Анатоліївна Ясінецька*

доктор економічних наук, професор
kinash.irina@meta.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2996-4394>

Тетяна Миколаївна Кушнірук*

кандидат сільськогосподарських наук, доцент
kuschniruk81@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3983-6070>

Олександр Сергійович Харченко*

аспірант
kharchenkosm@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-9115-1052>

*Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»,
вул. Шевченка, 12, Кам'янець-Подільський, 32316, Україна

БАГАТОФАКТОРНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЇ РАЦІОНАЛЬНОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ

Стаття присвячена визначенню основних невирішених питань, пов'язаних із землекористуванням в Україні. Досліджено питання земельних відносин та раціонального використання земельних ресурсів, відображені в науковій літературі. Розглянуто важливість методологічного підходу до розвитку земельних відносин та раціонального використання земель. Значну увагу приділено пізнанню законів раціонального землекористування, формалізації й обґрунтуванню способів їх практичної реалізації. Доведено, що вирішення проблеми раціонального використання земель є необхідною передумовою просторового розвитку України та найважливішим чинником забезпечення сталого розвитку, підвищення якості життя та національної безпеки. Зазначено, що системотворюючим критерієм раціонального землекористування є його ефективність. Виведено сутнісну природу процесів раціонального використання земель, котра містить у собі основоположні моменти, обґрунтовано їхній зміст. Акцентовано увагу на тому, що земельну політику в Україні спрямовано на підвищення економічної, екологічної та соціальної ефективності землекористування, проте екологічній складовій приділялося недостатньо уваги. Наголошено на актуальності розроблення чітких норм для значень показників, що відображають екологічну ефективність землекористування та регулюють його екологічні аспекти в умовах активних процесів деградації земель на сільськогосподарських територіях, руйнування ґрунтового покриву та забруднення земель. Наведено важливість розв'язання комплексної проблеми раціонального використання земель за допомогою розроблення, обґрунтування та реалізації організаційно-управлінського механізму, що містить у собі вбудовані структурні елементи: економічні, екологічні, соціальні, виробничі, нормативно-правові. Проведено порівняльний аналіз застосовуваних ринкових і планових методів та інструментів регулювання земельних відносин. Особливий акцент зроблено на ролі держави та правового поля у регулюванні земельних відносин, диференційованому підході до їх суб'єктів та специфіці економічної моделі, в рамках якого забезпечується раціональне використання земель.

Ключові слова: раціональне землекористування, методологія раціонального землекористування, багатофакторний підхід, інструменти регулювання земельних відносин, ефективність землекористування.

JEL Classification: O13; Q15; Q16; Q24; R14; R52.

Як цитувати: Ясінецька, І. А., Кушнірук, Т. М., & Харченко, О. С. (2024). Багатофакторний підхід до розвитку методології раціонального використання земельних ресурсів. *Соціальна економіка*, 68, 105-114. doi: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2024-68-09>

Вступ. Природні ресурси є одним з найважливіших факторів економічного розвитку. Україна має потужну та незалежну сировинну базу. Україна має великі запаси природних ресурсів, включаючи землю, але ці запаси повинні використовуватися економічно і раціонально. У зв'язку з цим створення ефективно функціонуючої системи управління природними ресурсами та підвищення ефективності використання земельно-ресурсного потенціалу набуває особливого значення на етапі розвитку країни.

Однією з ключових умов сталого розвитку суспільства є раціональне використання землі. Це вимагає координації різних ресурсів в економічній, екологічній, соціальній, технологічній та правовій сферах. З одного боку, важливість раціонального землекористування є надзвичайно важливою і завжди залишатиметься такою, але, з іншого боку, складність вирішення цього комплексного завдання полягає в тому, що поняття «раціональне землекористування» є багатокритеріальним і суперечливим. Його необхідно розглядати з точки зору системного аналізу та багатофакторного підходу.

Об'єктом дослідження є раціональне використання земельних ресурсів.

Предметом дослідження є багатофакторний підхід до розробки методології раціонального використання земельних ресурсів.

Метою даної роботи є визначення основних невирішених проблем землекористування в Україні, науково-теоретичне обґрунтування та розробка багатофакторного підходу до формування методології раціонального використання земельних ресурсів.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань: дослідження земельних відносин та раціонального використання земельних ресурсів, розроблення методологічного підходу до розвитку земельних відносин, обґрунтування законів раціонального використання земель і їх практичної реалізації, аналіз екологічної складової землекористування та встановлення показників екологічної ефективності, розробка організаційно-управлінського механізму раціонального використання земель, проведення порівняльного аналізу ринкових і планових методів регулювання земельних відносин, дослідження ролі держави та правового поля у регулюванні землекористування.

Огляд літератури. Проблема раціонального землекористування залишається актуальною і однією з найважливіших про-

блем природокористування та вирішується на рівні управління всією національною природно-господарською системою. У науковій літературі питанням земельних відносин та раціонального використання земельних ресурсів приділяється все більше уваги.

Так, науковці у своїх дослідженнях стверджують, що ефективне управління земельними ресурсами потребує врахування як екологічних, так і соціально-економічних чинників, підкреслюючи важливість міждисциплінарного підходу в цій сфері. Вони наголошують на необхідності впровадження сучасних технологій моніторингу земель для забезпечення їх раціонального використання (Махмудов & Ващенко, 2022).

Низка авторів розглядають питання правового регулювання земельних відносин, акцентуючи увагу на проблемах, пов'язаних із недосконалістю законодавчої бази та пропонують правовий механізм охорони навколишнього природного середовища в Україні (Truba, Bernaziuk, Yesimov, Zilnyk, & Tarnavska, 2023).

І. Благун та Н. Судук досліджували економічні аспекти використання земельних ресурсів, підкреслюючи важливість оптимізації землекористування для підвищення продуктивності аграрного сектору (Благун & Судук, 2022).

Формалізацію процесу інвентаризації земель для інформаційної підтримки проєктів землеустрою розглядали (Danshyna & Cheranovskiy, 2022).

У дослідженні (Okhota, Chikov, & Bilokinna) запропонована концептуальна полікомпонентна модель інноваційного механізму управління земельними ресурсами.

У роботах (Artyushok, Kravchuk, Dorofeyev, Polova, & Kapelista, 2023) акцентується на екологічних аспектах землекористування, підкреслюючи важливість збереження родючості ґрунтів та мінімізації негативного впливу антропогенної діяльності на земельні ресурси.

Заслужують на увагу дослідження (Hurnyak, Hrytsyshyn, Kuzenko, Moskalyk, Tsapko-Piddubna, & Yemelyanova, 2024) з описанням трансформаційних процесів: від природних ресурсів (зокрема, земельних) до інновацій та економіки, заснованої на технологіях. Водночас автори (Atkočiūnienė & Papšienė, 2023) висвітлюють можливості для прийняття рішень щодо управління земельними ресурсами, а також цифровізації землеробства.

Таким чином, праці науковців створюють комплексне підґрунтя для подальшого

розвитку теоретичних та практичних аспектів раціонального використання земельних ресурсів. Однак, незважаючи на вагомий внесок авторів у розвиток земельних відносин та раціонального використання земель, питання методологічного підходу до цієї проблематики досі недостатньо висвітлені. Подальші дослідження потребують глибшого аналізу методів оцінки ефективності землекористування та розробки інноваційних інструментів для вирішення комплексних завдань у цій сфері.

Методологія дослідження. Методологія дослідження ґрунтується на вивченні проблем використання земельних ресурсів в Україні та аналізі земельних відносин, що відображені в науковій літературі. Основою методології дослідження є застосування загальнонаукових і спеціалізованих підходів, таких як індуктивна та дедуктивна логіка, наукова абстракція, аналіз і синтез. Ці методи були використані для виділення та обґрунтування теоретичних положень щодо раціонального використання земельних ресурсів, а також для дослідження чинників, що впливають на земельні відносини в Україні. Застосовано методологічний підхід до дослідження розвитку земельних відносин та раціонального використання земельних ресурсів. Використано системний підхід для пізнання законів раціонального використання земель та визначення їх практичної реалізації. Емпіричні методи дозволили дослідити екологічну, економічну та соціальну ефективність землекористування. Порівняльний аналіз ринкових і планових методів регулювання земельних відносин дав можливість виявити їх переваги та недоліки. Акцент зроблено на аналізі ролі держави в регулюванні земельних відносин та визначенні оптимального підходу до землекористування в умовах активної деградації земель.

Основні результати. Поняття «культура землекористування», на наш погляд, є складовою частиною більш глибокого сучасного поняття «культура». Під ним розуміється система історично сформованих, надбіологічних програм людської життєдіяльності, що забезпечують відтворення суспільного життя і зміни в усіх його основних проявах. Пізнати закони раціонального використання земель, формалізувати й обґрунтувати способи їх практичної реалізації можливо тільки на основі використання фундаментальних принципів наукового дослідження, керуючись ціннісними орієнтирами землекористування в рамках сталого розвитку країни та регіонів (Стойко & Стадницька, 2020). Розв'язання завдань раціонального

використання земель є необхідною умовою просторового розвитку України та, зрештою, найважливішим чинником забезпечення її сталого розвитку й зростання якості життя, національної безпеки.

У зв'язку з тим, що в галузевій структурі економіки нашої країни значна частина земель відводиться під розвиток сільського господарства, більше досліджень присвячено проблемам раціонального використання земель сільськогосподарського призначення.

Водночас, з огляду на галузеві особливості економіки України, останніми роками особливо актуалізувалися наукові дослідження в галузі раціонального землекористування в рамках земельних ділянок промислового, культурно-історичного, рекреаційного та іншого призначення (Maliuta, Harmatiy, Fedyshyn, & Tkach, 2021).

Актуальність раціонального використання земель залишається високою на тривалий період, проте складність цього питання полягає в його багатокритеріальності та суперечливості, що потребує системного аналізу з використанням багатофакторного підходу.

Системоутворюючим критерієм раціонального використання земель є його ефективність. Його забезпечення вимагає в господарській практиці наукового обґрунтування видів дозволеного використання земель різного господарського призначення в межах відповідних територій і конкретних земельних ділянок (Гарнага, 2023; Єрмоленко, Селезньова, Ковальова, & Ульяновенко, 2023).

Однак загальновідомо, що критерій ефективності містить у собі різні складові: виробничу, економічну, екологічну, соціальну тощо. Це, своєю чергою, передбачає науково-практичне забезпечення зростання значень показників ефективності всіх її складових – тільки на основі цього можна досягти виконання цього критерію. У зв'язку з цим важко не погодитися з думкою авторитетного вченого в галузі раціонального землекористування професором, членкореспондентом НААН А. Третьяком, згідно з якою розв'язання цього завдання можливе лише з використанням комплексу механізмів: економічного, екологічного, технологічного, соціального та організаційно-правового, кожний з яких робить свій внесок і може бути оцінений відповідною компонентою інтегрального показника РВЗ (раціонального використання земель) (Третьяк & Капінос, 2021; Калетнік & Томляк, 2022).

Сутнісна природа процесів раціонального використання земель містить у собі кілька основоположних моментів (рис. 1).

Один з моментів, поданих на рис. 1 –

Сутнісна природа процесів раціонального використання земель - <i>The essential nature of land management processes</i>		
<p>Суб'єктами земельних відносин завжди є власники землі та її користувачі, інтереси яких можуть бути різними - <i>The subjects of land relations are always land owners and land users, whose interests may be different</i></p>	<p>Раціональне використання землі передбачає використання найкорисніших її властивостей з метою отримання певної корисності (вигоди, ефекту) - <i>The rational use of land involves the use of its most useful properties in order to obtain certain utility (benefit, effect)</i></p>	<p>У результаті виробничих процесів у рамках землекористування відбувається взаємодія з навколишнім середовищем і в кінцевому підсумку формується той чи інший корисний або негативний екологічний ефект - <i>As a result of production processes within the framework of land use, interaction with the environment occurs and ultimately results in a particular beneficial or negative environmental effect</i></p>

Рис. 1. Сутнісна природа процесів раціонального використання земель

Fig. 1. The essential nature of processes of rational landuse

Джерело: складено авторами на основі (Махмудов & Ващенко, 2022; Благун & Судук, 2022)

Source: developed by authors based on (Makhmudov & Vashchenko, 2022; Blahun & Suduk, 2022)

суб'єктами земельних відносин завжди є власники землі та її користувачі, інтереси яких можуть бути різними. Крім власників і користувачів землі, які безпосередньо взаємодіють між собою, внаслідок залучення земель до тих чи інших сфер господарського обігу конкретними формами і методами використання відповідних земельних ділянок існують так звані треті особи. Вони реально не беруть участі в процесах використання землі, але отримують у результаті діяльності суб'єктів земельних відносин тим чи іншим чином відповідну вигоду або зазнають відповідної шкоди (Зигрій & Бутрин-Бока, 2021). У більшості випадків йдеться про екологічні та (або) соціальні наслідки – сприятливі або несприятливі, що впливають на суспільні, народногосподарські інтереси.

Підводити різноякісні інтереси власників, користувачів землі та суспільства під спільний знаменник – вельми непросто, але необхідне завдання. Його виконання в кінцевому підсумку в усіх випадках є умовою сталого розвитку суспільства та зростання якості життя.

Водночас очевидно, що статус суб'єкта земельних відносин і третіх осіб може бути найрізноманітнішим, що принципово з погляду їхнього впливу на характер і результативність процесів використання земель, а також форми, методів та інструментів їх регулювання. У зв'язку з цим залишається вельми актуальним розроблення «правового поля» діяльності всіх суб'єктів земельних відносин із конкретизацією їхніх прав і обов'язків і, особливо підкреслимо, стосовно земель різного призначення (Yarmol,

Baik, Bernaziuk, & Ilkiv, 2024).

Наступний аспект з рис. 1 – раціональне використання землі передбачає використання найкорисніших її властивостей з метою отримання певної корисності (вигоди, ефекту). У зв'язку з цим необхідно враховувати різну галузеву й секторальну приналежність як власників, так і користувачів землі.

Оскільки землекористування орієнтоване на землі різного господарського призначення, не можна не враховувати галузеві особливості процесів використання землі як фактору виробництва та особливості виробництва відповідної продукції як у матеріальній, так і в нематеріальній формі. Під секторальною приналежністю ми розуміємо форму власності, в рамках якої функціонує суб'єкт господарювання власник і (або) користувач землі (Настіна, 2022). Зміст отриманого корисного ефекту принципово різний залежно від статусу суб'єктів земельних відносин: форми власності, організаційно-правової форми, статутних цілей і завдань організації.

Для комерційних організацій головним критерієм корисності землекористування завжди є комерційний результат або економічний ефект (дохід, прибуток). Особливо підкреслимо, що його отримання є наслідком наявного в результаті господарської діяльності позитивного неекономічного ефекту. В іншому разі йдеться, з одного боку, про явну неправомірну діяльність, поза врахуванням чинного законодавства, а з іншого, про діяльність, у веденні якої зацікавлені виключно суб'єкти земельних

відносин, але не суспільство в цілому. Таким чином, останню ситуацію землекористування не можна вважати позитивною та розглядати можливість самого факту її наявності в природно-господарській системі країни.

Стосовно державних і муніципальних підприємств, організацій та установ, а також некомерційних організацій корисний ефект набуває форм, відмінних від економічних. Часто він виражається у вигляді отриманого неекономічного ефекту: виробничого, соціального, екологічного тощо.

Ще один важливий момент (рис. 1) – у результаті виробничих процесів у рамках землекористування відбувається взаємодія з навколишнім середовищем і в кінцевому підсумку формується той чи інший корисний або негативний екологічний ефект. У першому випадку забезпечується охорона земельних ресурсів та їхнє просте або навіть розширене відтворення, у другому – у кращому випадку забезпечується звужене відтворення земельних ресурсів, у гіршому – відбувається руйнація земельних ресурсів: трансформація корисних властивостей у землі на властивості, які непридатні для раціонального землекористування.

Земельну політику в нашій країні впродовж уже кількох десятиліть спрямовано на підвищення економічної, екологічної та соціальної ефективності землекористування, проте від досконалості вона далека. У рамках комплексної ефективності її екологічній складовій приділялося менше уваги (Solianyk, Shtefan, & Bukreieva, 2024). Це, швидше за все, пояснюється тим, що ігнорування екологічних вимог до використання земель або недостатнє їх врахування в господарській діяльності призводить хоча й до дуже негативних наслідків, але в довгостроковому періоді, в той час, як економічна ж вигода за цих обставин проявляється явно та в короткостроковому часовому інтервалі.

У результаті проведених глобальних економічних реформ у нашій країні неухильно скорочувалася площа сільськогосподарських угідь. При цьому активізувалися процеси їхнього засолення, багато ґрунтів забруднені пестицидами. Разом з цим спостерігається зниження родючості ґрунтів, неухильно збільшується площа деградованих земель, раніше поліпшені землі потребують глобальної реконструкції. Обсяги твердих побутових і техногенних відходів та площі деградованих земель досягли величезних масштабів, внаслідок військових дій на значних територіях країни, що унеможливає використання не тільки відпо-

відних земельних ділянок за цільовим призначенням, а й прилеглих територій (Єрмоленко, Селезньова, Ковальова, & Ульянченко, 2023).

У земельному законодавстві відсутні чіткі норми для значень показників, що відображають екологічну ефективність землекористування та регулюють його екологічні аспекти. Актуальність їх розроблення в умовах активних процесів деградації земель на сільськогосподарських територіях, руйнування ґрунтового покриву та забруднення земель стоїть особливо гостро. Усе це супроводжувалося скороченням обсягів фінансових ресурсів на реалізацію екологічних програм і проведення екологічних заходів (Стойко & Стадницька, 2020). Тому необхідний сучасний інструментарій екологічного менеджменту відповідно до наявних нині земельних проблем.

Ще п'ять років тому почав діяти Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року»¹. У документі констатується факт негативного антропогенного впливу на навколишнє середовище. У ньому визнається те, що триваюче порушення екології сильно впливає і на економічну діяльність суб'єктів господарювання.

Майже сім років діє Закон України «Про оцінку впливу на довкілля»². Нині діє низка основоположних нормативних і правових документів, що регулюють основи землекористування³⁴.

Розв'язання комплексної проблеми господарської системи країни – раціональне використання земель передбачає розроблення та обґрунтування формалізованих критеріїв і методик оцінки відповідних показників ефективного землекористування, що мають застосовуватися в системі земельних відносин, зокрема в галузі (рис. 2).

На практиці це можливо за допомогою розроблення, обґрунтування та реалізації

1 Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року : Закон України від 28 лютого 2019 року № 2697-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text> (дата звернення: 23.09.2024).

2 Про оцінку впливу на довкілля : Закон України від 23 травня 2017 року № 2059-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text> (дата звернення: 23.09.2024).

3 Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року : Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 23.09.2024).

4 Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року : Резолюція Генеральної Асамблеї ООН від 25 вересня 2015 року. Ріо. 2015. 44 с. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/Agenda2030_UA.pdf (дата звернення: 23.09.2024).

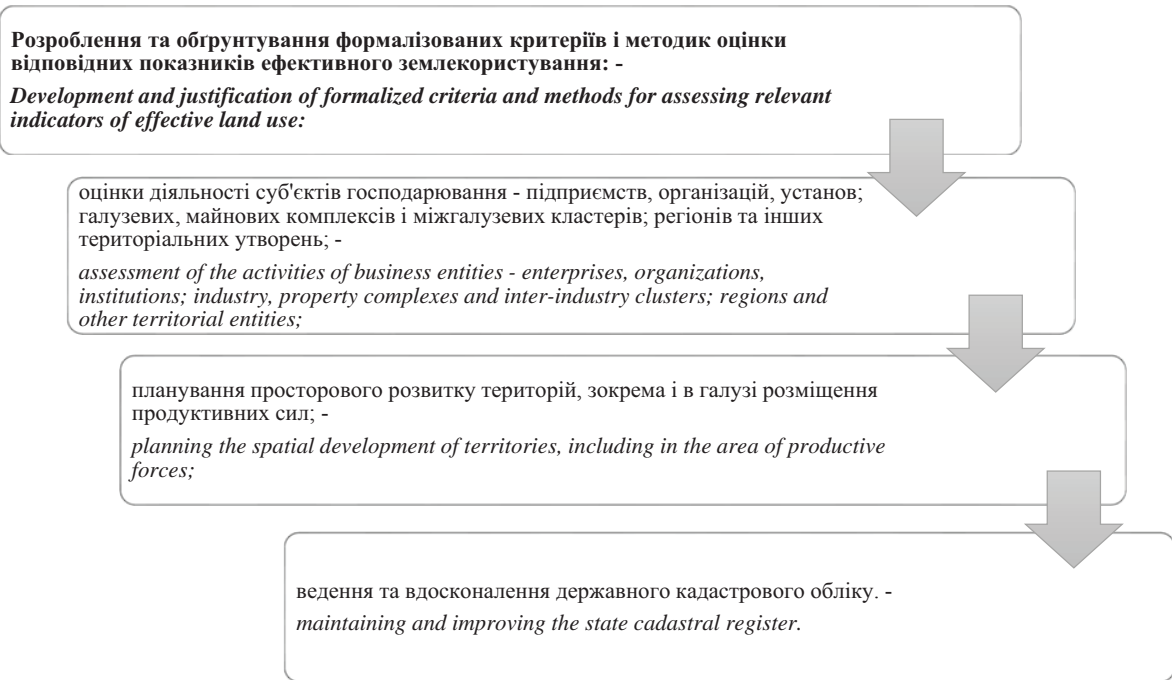


Рис. 2. Розроблення та обґрунтування формалізованих критеріїв і методик оцінки відповідних показників ефективного землекористування

Fig. 2. Development and justification of formalized criteria and methods for assessing relevant indicators of effective land use

організаційно-управлінського механізму, що містить у собі вбудовані структурні елементи: економічні, екологічні, соціальні, виробничі, нормативно-правові.

Вищерозглянуті моменти раціонального землекористування принципово різні. Вони мають братися до уваги в єдиній природогосподарській системі і на всіх її рівнях – національному, регіональному, місцевому. Крім цього, важливо відзначити й унікальні ресурсні особливості України – територіальні, галузеві, інфраструктурні.

У зв'язку з цим стає зрозумілим, що розв'язання цього завдання можливе тільки за умови органічного вбудовування процесів землекористування в усю господарську систему країни. А це означає, що тип господарства, модель господарського процесу, яка існує в країні, є тим інституціональним простором, у якому протікають процеси використання земельних ресурсів. Розглянемо зміст останнього судження більш детально.

Механізм використання земель в інституційному просторі вбудований в існуючий тип господарства, функціонування якого засноване на широкому застосуванні як ринкових, так і державних регуляторів.

Світові практики землекористування застосовують як ринкові, так і неринкові методи та інструменти регулювання земельних відносин. З огляду на специфічні особливості землі як природного й економічного

ресурсу, зокрема як фактору виробництва (її обмеженість, абсолютна нееластичність, вкрай різна корисність, особливе реагування на вплив природних чинників і чинників господарської діяльності тощо), здебільшого в природо-господарських системах країн і регіонів неринкові регулятори домінують над ринковими (Gazuda, Hotra, Kovalska, Kifor, & Omarov, 2024). Вони більшою мірою впливають на пропозицію землі та попит на землю (Лазарєва & Мась, 2022). При цьому формування ціни землі значною мірою здійснюється під впливом дій і рішень відповідних формальних і неформальних інститутів регулювання земельних відносин.

Практика використання ринкових і неринкових методів та інструментів у системі відносин землекористування характерна і для територій України. Поняття «ринок землі» багато в чому є умовним, оскільки:

- рамки вільної конкуренції в сфері земельних відносин обмежені;
- сукупна пропозиція землі та сукупний попит на землю багато в чому формуються й змінюються під впливом нецінових детермінантів;
- у сфері земельних відносин набули широкого поширення державні (муніципальні) та державно-регульовані (муніципально-регульовані) ціни а, отже, ринкова складова, що бере участь у формуванні ціни землі, посилає далеко не перші місця.

Таблиця 1. Порівняльний аналіз застосовуваних ринкових і планових методів та інструментів регулювання земельних відносин
Table 1. Comparative analysis of market and planned methods and instrument of land relations regulation

Ознака порівняння Comparison feature	Ринковий тип господарства Market business type	Плановий тип господарства Planned business type
Формування попиту (потреби) на землі Formation of demand (need) for land	Під впливом монополії приватної власності на землю Influenced by the monopoly of private land ownership	Під впливом власності на землю як на об'єкт господарства Influenced by the ownership of land as an economic object
Формування пропозиції щодо земель Formation of a land offer	Під впливом домінуючої приватної власності на землю Influenced by dominant private land ownership	Під впливом домінуючої державної (муниципальної) власності на землю Influenced by the dominant state (municipal) ownership of land
Співвідношення попиту (потреби) і пропозиції на землю The ratio of demand (need) and offer for land	Попит на землі та їхня пропозиція в більшості випадків перебувають у нерівноважному стані Demand for land and its supply are in most cases in disequilibrium	Потреба в землях і їхня пропозиція узгоджені за допомогою планово-директивних методів The need for land and its supply are coordinated through planning and directive methods
Співвідношення типів суб'єктів земельних відносин Correlation within the types of land relations subjects	Домінування власників землі Dominance of landowners	Домінування користувачів землі Dominance of land users
Отримання вигоди в результаті землекористування Obtaining benefits from land use	Переважають економічні форми вигоди Dominance of economic forms of benefit	Переважають неекономічні форми вигоди Dominance of non-economic forms of benefit
Методи та інструменти забезпечення охорони й відтворення земельних ресурсів Methods and tools for ensuring the protection and reproduction of land resources	Домінування ринкових фінансових методів та інструментів Dominance of market-based financial methods and instruments	Домінування директивних нефінансових методів та інструментів Dominance of prescriptive non-financial methods and instruments
Основа взаємодії суб'єктів земельних відносин The basis for interaction of land relations subjects	Грошово-кредитні методи та інструменти на основі принципів товарності Monetary methods and instruments based on commodity principles	Методи та інструменти директивного планування на основі принципів планомірності Methods and tools for policy planning based on the principles of systematicity
Системна господарська функція Systemic business function	Стимулююча через товарообмінні процеси Stimulating through commodity exchange processes	Регулююча через процеси планування Regulating through planning processes
Роль окремих фаз процесу відтворення The role of individual phases of the reproduction process	Домінування відносин обміну та споживання Dominance of exchange and consumption relations	Домінування відносин виробництва та розподілу Dominance of production and distribution relations
Потенціал раціонального використання Potential for rational use	У рамках вирішення екологічних і соціальних проблем нижчий As part of addressing environmental and social issues, the lower	У рамках розв'язання екологічних і соціальних проблем більш високий As part of addressing environmental and social issues, a higher

Джерело: складено авторами на основі (Гарнага, 2023; Махмудов & Ващенко, 2022)

Source: developed by authors based on (Harnaha, 2023; Makhmudov & Vashchenko, 2022)

Визначення ролі та місця «ринку» й «анти ринку» в процесах раціонального використання земель можна виявити в результаті порівняльного аналізу сутності застосування ринкових і планових методів та інструментів регулювання земельних відносин (таблиця 1).

Ринкове господарство, орієнтоване на економічну користь (дохід, прибуток),

здатне розв'язувати глобальні екологічні та соціальні завдання суспільства лише в результаті вбудованих державою неринкових методів та інструментів, трансформуючи суто ринкову модель у модель змішаної економіки. Забезпечення дії основоположних принципів раціонального використання земель повністю відповідає цьому. Ба більше,

вирішення проблеми порушень принципів раціонального землекористування досягається головним чином застосуванням на законодавчій основі неринкових методів та інструментів регулювання земельних відносин. З аналізу таблиці 1 видно, що в абсолютному вигляді суто ринкова модель у господарській практиці навряд чи можлива.

Висновки. Розробка методології раціонального використання земель ґрунтується на врахуванні багатьох чинників, найважливішими з яких є: модель ринку та кон'юнктура ринку землі, що склалася на відповідній території; статус земельної ділянки та вид дозволеного використання земель; інтереси суб'єктів земельних відносин; територіальні особливості розміщення земельної ділянки та пов'язана з цим дія інфраструктурних чинників, що впливають на процеси землекористування.

Розвиток методології сталого землекористування базується на багатофакторному

підході, який враховує різні аспекти, такі як екологічні, економічні, соціальні та правові чинники. Це дає змогу глибше оцінити ефективність землекористування в умовах динамічного та мінливого інституціонального середовища. Важливим кроком у цьому процесі є визначення інтегрального показника, який відображає загальну ефективність використання земельних ресурсів.

Водночас розрахунок часткових показників, таких як рівень продуктивності земель, стан родючості ґрунтів, екологічна стабільність та економічна віддача, дає змогу деталізувати та аналізувати стан землекористування в окремих секторах або регіонах. Значення цих часткових показників надають можливість отримати чітку картину поточного стану земельних ресурсів та їх використання у відповідному інституціональному контексті, що сприяє прийняттю зважених управлінських рішень щодо оптимізації землекористування.

Список використаної літератури

1. Махмудов Х., Ващенко В. Організаційно-економічний механізм використання земельних ресурсів. Механізм регулювання економіки. 2022. № 1–2. С. 3844. DOI: <https://doi.org/10.32782/mer.2022.95-96.06>
2. Truba V. I., Bernaziuk O. O., Yesimov S. S., Zilnyk N. M., Tarnavska M. I. The legal mechanism for environmental protection in Ukraine. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2023. № 5. Pp. 114-121 DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2023-5/114>
3. Благун І. І., Судук Н. В. Земельні ресурси як складова економічного потенціалу країни. Наукові перспективи. 2022. № 6(24). С. 230-241. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6\(24\)-230-241](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6(24)-230-241)
4. Danshyna S., Cheranovskiy V. Formalizing the land inventory process for information support of land projects management. *Radioelectronic and Computer Systems*. 2022. Vol. 3(101). Pp. 7-19. DOI: <https://doi.org/10.32620/reks.2022.3.01>
5. Okhota Yu., Chikov I., Bilokinna I. Conceptual polycomponent model of an innovative mechanism for improving the competitiveness of agro-industrial complex enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10, № 2. Pp. 196-210. DOI: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-2-196-210>
6. Artyushok K., Kravchuk P., Dorofeyev O., Polova O., Kapelista I. Nstitutional security in relations of ownership of natural resources: state environmental and economic policy and decentralization. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2023. Vol. 6 (53). Pp. 376-391. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.6.53.2023.4233>
7. Hurnyak I., Hrytsyshyn A., Kuzenko N., Moskalyk L., Tsapko-Piddubna O., Yemelyanova L. Transformational processes in resource-rich countries: from natural resources to innovation and technology-based economy. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2024. Vol. 2 (55). Pp. 317-332. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.2.55.2024.4329>

References

1. Makhmudov, K., & Vashchenko, V. (2022). Organizational and economic mechanism of land resource use. *Mechanism of Economic Regulation*, 1-2, 38-44. doi: <https://doi.org/10.32782/mer.2022.95-96.06> (in Ukrainian)
2. Truba, V. I., Bernaziuk, O. O., Yesimov, S. S., Zilnyk, N. M., & Tarnavska, M. I. (2023). The legal mechanism for environmental protection in Ukraine. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 5, 114-12. doi: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2023-5/114>
3. Blahun, I. I., & Suduk, N. V. (2022). Land resources as a component of the economic potential of the country. *Scientific Perspectives*, 6(24), 230-241. doi: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6\(24\)-230-241](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2022-6(24)-230-241) (in Ukrainian)
4. Danshyna, S., & Cheranovskiy, V. (2022). Formalizing the land inventory process for information support of land projects management. *Radioelectronic and Computer Systems*, 3(101), 7-19. doi: <https://doi.org/10.32620/reks.2022.3.01>
5. Okhota, Yu, Chikov, I., & Bilokinna, I. (2024). Conceptual polycomponent model of an innovative mechanism for improving the competitiveness of agro-industrial complex enterprises. *Baltic Journal of Economic Studies*, 10, 2, 196-210. doi: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-2-196-210>
6. Artyushok, K., Kravchuk, P., Dorofeyev, O., Polova, O., & Kapelista, I. (2023). Nstitutional security in relations of ownership of natural resources: state environmental and economic policy and decentralization. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 6 (53), 376-391. doi: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.6.53.2023.4233>
7. Hurnyak, I., Hrytsyshyn, A., Kuzenko, N., Moskalyk, L., Tsapko-Piddubna, O., & Yemelyanova L. (2024). Transformational processes in resource-rich countries: from natural resources to innovation and technology-based economy. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 2 (55), 317-332. doi: <https://doi.org/10.55643/fcaptop.2.55.2024.4329>

8. Atkočiūnienė V., Papšienė P. Opportunities for digitisation of agricultural and rural development solutions. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2023. Vol. 45, № 1. Pp. 1-8. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2023.01>
9. Стойко Н. Є., Стадницька О. В. Ефективне використання деградованих і малопродуктивних сільськогосподарських земель: аспект планування. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. Том 5, № 1. С. 333–341. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-1-39>
10. Maliuta L., Harmatiy N., Fedyshyn I., Tkach U. Rural development in the european union through tourism potential. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. Vol. 43(4). Pp. 555-561. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2021.50>
11. Гарнага О. М. Збалансоване землекористування як основа розвитку ефективних земельних відносин в Україні. *Вісник НУВГП. Серія «Економічні науки»*. 2023. Вип. 1(101). С. 1523. DOI: <https://doi.org/10.31713/ve120232>
12. Єрмоленко О., Селезньова Г., Ковальова О., Ульянченко Н. Стратегічні напрями підвищення ефективності використання сільськогосподарських земель в умовах повоєнного відновлення. *Економічні науки. Вісник Хмельницького національного університету*. 2023. № 5. С. 1620. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-322-5-2>
13. Третяк А., Третяк В., Прядка Т., Третяк Р., Капінос Н. *Методологія державного управління земельними ресурсами та землекористуванням. Агросвіт*. 2021. № 20. С. 14–21. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.20.14>
14. Калетник Г. М., Томляк Т. С. Актуальні проблеми земельних відносин в умовах воєнного стану та шляхи їх вирішення. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2022. № 2(60). С. 7997. DOI: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-2-6>
15. Зигрій О., Бутрин-Бока Н. Особливості запровадження ринку землі в Україні: юридичний аспект. *Право-ua*. 2021. № 1. С. 136-142. DOI: <https://doi.org/10.32782/law.ua.2021.1.21>
16. Yarmol L., Baik O., Bernaziuk O., Ilkiv N. The right to a safe environment: economic and legal guarantees of provision in Ukraine. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2024. № 4. Pp. 106-113. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-4/106>
17. Настіна О. Підстави примусового припинення права власності на землю в умовах правового режиму воєнного стану в Україні. *Право України*. 2022. № 3. С. 101-115. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2022-03-101>
18. Solianyk L. G., Shtefan N. M., Bukreieva D. S. financial determinants of the post-war reconstruction of the national economy on the principles of the european green deal. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*. 2024. № 3. Pp. 181-190. DOI: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-3/181>
19. Gazuda S, Hotra V., Kovalska L., Kifor H., Omarov S. Assessment of the potential of agricultural regions as a prerequisite for the formation and development of their branding. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2024. Vol. 46. № 2. Pp. 122-130. DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2024.13>
20. Лазарева А., Мась О., Борисевич К. Європейські шляхи розвитку землеустрою в системі управління земельними ресурсами. *Економіка та держава*. 2022. № 1. С. 28–33. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.1.28>
8. Atkočiūnienė, V., & Papšienė, P. (2023). Opportunities for digitisation of agricultural and rural development solutions. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 45, 1, 1-8. doi: <https://doi.org/10.15544/mts.2023.01>
9. Stoyko, N. Ye., & Stadnytska, O. V. (2020). Effective use of degraded and low-productive agricultural lands: Planning aspect. *Ukrainian Journal of Applied Economics*, 5(1), 333–341. doi: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-1-39> (in Ukrainian)
10. Maliuta, L., Harmatiy, N., Fedyshyn, I., & Tkach, U. (2021). Rural development in the european union through tourism potential. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 43(4), 555-561. doi: <https://doi.org/10.15544/mts.2021.50>
11. Harnaha, O. M. (2023). Balanced land use as a foundation for developing effective land relations in Ukraine. *Bulletin of the National University of Water and Environmental Engineering. Series "Economic Sciences,"* 1(101), 15-23. doi: <https://doi.org/10.31713/ve120232> (in Ukrainian)
12. Yermolenko, O., Seleznyova, H., Kovalova, O., & Ulyanchenko, N. (2023). Strategic directions for enhancing the efficiency of agricultural land use in the context of post-war recovery. *Economic Sciences. Bulletin of Khmelnytsky National University*, 5, 16–20. doi: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-322-5-2> (in Ukrainian)
13. Tretyak, A., Tretyak, V., Pryadka, T., Tretyak, R., & Kapinos, N. (2021). Methodology of state management of land resources and land use. *Agrosvit*, 20, 14–21. doi: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.20.14> (in Ukrainian)
14. Kaletnik, H. M., & Tomlyak, T. S. (2022). Current issues of land relations in the context of martial law and ways to solve them. *Economics, Finance, Management: Current Issues of Science and Practice*, 2(60), 79-97. doi: <https://doi.org/10.37128/2411-4413-2022-2-6> (in Ukrainian)
15. Zyhiri, O., & Butryn-Boka, N. (2021). Features of the introduction of the land market in Ukraine: legal aspect. *Pravo-ua*, 1, 136-142. doi: <https://doi.org/10.32782/law.ua.2021.1.21> (in Ukrainian)
16. Yarmol, L., Baik, O., Bernaziuk, O., & Ilkiv, N. (2024). The right to a safe environment: economic and legal guarantees of provision in Ukraine. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 4, 106-113. doi: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-4/106>
17. Nastina, O. (2022). Grounds for compulsory termination of land ownership rights under the legal regime of martial law in Ukraine. *Pravo Ukrainy*, 3, 101-115. doi: <https://doi.org/10.33498/louu-2022-03-101> (in Ukrainian)
18. Solianyk, L. G., Shtefan, N. M., & Bukreieva, D. S. (2024). Financial determinants of the post-war reconstruction of the national economy on the principles of the european green deal. *Naukovyi Visnyk Natsionalnoho Hirnychoho Universytetu*, 3, 181-190. doi: <https://doi.org/10.33271/nvngu/2024-3/181>
19. Gazuda, S, Hotra, V., Kovalska, L., Kifor, H., & Omarov, S. (2024). Assessment of the potential of agricultural regions as a prerequisite for the formation and development of their branding. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, 46, 2, 122-130. doi: <https://doi.org/10.15544/mts.2024.13>
20. Lazareva, A., Mas, O., & Borysevych, K. (2022). European ways of land management development in the system of land resource management. *Economics and State*, 1, 28-33. <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2022.1.28> (in Ukrainian)

Iryna Yasinetska*, D.Sc. (Economics), Professor
kinash.irina@meta.ua
<https://orcid.org/0000-0002-2996-4394>

Tetiana Kushniruk*, PhD (Agricultural Sciences), Associate Professor
kushniruk81@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3983-6070>

Oleksandr Kharchenko*, PhD student
kharchenkosm@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0001-9115-1052>

*Higher Educational Institution «Podillia State University», 12, Shevchenko Str., Kamianets-Podilskyi, Khmelnytskyi Region, 32316, Ukraine

MULTIFACTOR APPROACH TO THE DEVELOPMENT OF RATIONAL LAND USE METHODOLOGY

Abstract. The article is devoted to identifying the main unresolved problems of land use in Ukraine. The paper examines the issues of land relations and rational use of land resources reflected in the scientific literature. The authors consider the importance of a methodological approach to the development of land relations and rational land use. The study focuses on the laws of rational land use, formalization and justification of ways to implement them in practice. The article proves that solving the problems of rational land use is a prerequisite for the spatial development of Ukraine and, ultimately, the most important factor in ensuring its sustainable development and improvement of the quality of life and national security. According to the study, the systemic criterion of rational land use is its efficiency. It derives the essential nature of the processes of rational land use, which contains the fundamental points, and substantiates their content. The authors emphasize that the land policy in Ukraine is aimed at improving the economic, environmental and social efficiency of land use, but insufficient attention has been paid to the environmental component. The paper highlights the relevance of developing clear standards for the values of indicators reflecting the environmental efficiency of land use and regulating its environmental aspects in the context of active processes of land degradation in agricultural areas, soil destruction and land pollution. The article shows the importance of solving the complex problem of rational use of land through the development, substantiation and implementation of an organizational and managerial mechanism containing built-in structural elements: economic, environmental, social, production, and regulatory and legal. We conduct a comparative analysis of the market and planned methods and instruments used to regulate land relations. The authors focus on the role of the state and the legal framework in regulating land relations, a differentiated approach to their subjects, and the specifics of the economic model within which rational land use is ensured.

Keywords: *Rational Land Use, Methodology of Rational Land Use, Multifactorial Approach, Instruments of Land Relations Regulation, Efficiency of Land Use.*

JEL Classification: O13; Q15; Q16; Q24; R14; R52.

In cites: Yasinetska, I., Kushniruk, T., & Kharchenko, O. (2024). Multifactor approach to the development of rational land use methodology. *Social Economics*, 68, 105-114. doi: <https://doi.org/10.26565/2524-2547-2024-68-09> (In Ukrainian)

Внесок авторів: всі автори зробили рівний внесок у цю роботу.
Конфлікт інтересів: автори повідомляють про відсутність конфлікту інтересів

Authors Contribution: All authors have contributed equally to this work
Conflict of Interest: The authors declare no conflict of interest

Стаття надійшла до редакції 16.10.2024 р.
Стаття рекомендована до друку 18.11.2024 р.

The article was received by the editors 16.10.2024.
The article is recommended for printing 18.11.2024.